

İSLÂMÎ TÜRK EDEBİYATINDA TÜRLERLE İLGİLİ BAZI PROBLEMLER

"Şahsî ve temelsiz tasniflerden vazgeçilmeli, halk edebiyatı, divan edebiyatı, tanzimat edebiyatı gibi kavramlar yeniden gözden geçirilmelidir."

Mustafa TATÇI(*)

İslâmî Türk Edebiyatı âevresinde kaleme alınmış binlerce yazma eserimiz mevcut. Bu eserlerin pek azı bugün ilmi araştırma mevzuu olmuş ve yayınlanmıştır. Tabii olarak edebî eserlerimiz muhteva ve şekil açısından çeşitlilik ve renklilik arz etmektedir. Günümüze kadar yapılan edebiyat tarihi çalışmalarında bazı tasnif denemeleri görülmektedir. Bu denemelerin sistematik olup-olmadığı tartışılabilir. Bilindiği gibi bizde edebiyat tarihi çalışmaları daha pek yakın tarihlerde başlamıştır. Ve ilk ciddi eser Fuat Köprülü'nün "Edebiyat Tarihi"dir. Köprülü'nün eseri, tarihi/kronolojik bir hüviyettir ve Fin Tarihi-coğrafi metodu esas alınarak yazılmıştır.

Yapılan diğer bir tarihî-kronolojik tasnif de Osmanlı Türk devletinin kuruluşundan başlatılmakta ve:

1. Kuruluş Devri (Kuruluştan- Fatih Sultan Mehmed'e kadar)
2. Geçiş Devri (Fatih'le II. Bayezid zamanları)
3. Klasik Devir (Yavuz'la I. Ahmed devirleri arası)
4. Sebki-Hindi Akımı (I Ahmed devirleri arası)
5. Mahallileşme- yenileşme devri(Sabit ve Nâbi'den tanzimata kadar) beş ayrı bölümde incelenmektedir.

Edebiyat nazariyatıyla uğraşan bazı ilim adamları edebî eserlerimizin üsluba göre değerlendirilmesini savunmakta ve eski edebiyatımızı üslûba göre:

1. Klasik üslûba göre yazılanlar
2. Millî-mahallî üslûba göre yazılanlar.
3. Sebki-Hindi üslûbuyla yazılanlar.

şeklinde değerlendirmektedirler. Bu tasnif içine tasavvufî türleri de katanlar mevcuttur.

Klasik devre edebî eserlerimiz bazı araştırmacılarca geniş olarak, nazım ve nesir ana başlıkları altında değerlendirilmekte, türler bu ana başlıklar altında toplanmaktadır.

Bütün bu tasnif denemeleri çeşitli sebeplerden dolayı tenkid edilebilir. Mesela; - Coğrafi metodla hazırlanan bir edebiyat tarihi, türleri arka plana attığı için Türk Edebiyatının konu genişliğini alenen gösteremez. Bu durumda edebiyatımızı bütün cepheleriyle tanımak mümkün değildir. Zira edebî şahsiyetler her konuda eser veren insanlar değillerdir.

Bize göre bir edebiyat tarihinin çeşitliliği ve zenginliği, muhteva ortaya çıkarsa belli olur. Konu genişliği tam olarak tesbit edildiği takdirde edebiyatın sadece edebiyat ilmi açısından değil, diğer ilim şubeleriyle özellikle sosyoloji ve psikoloji sahalarıyla münasebeti açığa kavuşabilir. Yeri gelmişken

(*) Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Öğretim Görevlisi.

belirtelim ki, bugüne kadar özellikle İslâmî Türk Edebiyatı hakkında yanlış kanaatler ileri sürülmektedir. Klasik edebiyatımızı sadece kaside ve gazelden, birkaç parça dinî nesirden ibaret sanan zihniyet, türler mevzuuna el atınca kanaatlerinin yanlış olduğunu görecektir.

Şunu da hemen belirtelim ki, edebiyatımızda **zümreleşme** denen bir hâdise yoktur. Belki **estetikleşme** hadisesinden söz edilebilir. Eğer edebî bir kabiliyeti olan şahıs savaşta bulunmasaydı "**Gazavatname**" gibi bir tür kaleme almazdı. Tabiatıtan, çiçeklerden hoşlanmasa, "**Şükûfe-name**" veya "**Bahar-name**" yazmazdı. Kuşları görmese, "**Murg-nâme**", Hayvanları sevmeseydi "**Hayvan-name**" telif etmezdi. Dostları olmasaydı mektuplaşmazdı ve Mevlâna'dan, Erzurumlu İbrahim Hakkî'ya kadar bir mektup türü-ki manzum şekilde de pek çoktur- gelişmezdi. Hastalık olmasaydı, "**Tabib-name**" yazılmazdı. Yine hayvan hastalıkları olmasaydı "**Baytar-name**"ler, kütüphanelerde bulunmazdı. Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeseydi, **Naatler-Münacaatlar**, **Miraciyeler- Hicret-nameler**, dine bağlı olmasaydı, **Namaz-name** ve **Salat-nameler** yazılmazdı.

Kur'an-ı Kerim'le, ilm-i tefsirle, ilm-i tecvidle, ilm-i kıraatla, fıkıhla, sebep-i nüzulla, ilm-i akaidle, Havass-ı Kur'an'la (yani Kur'an'ın gizlilikleriyle) ilgili manzum ve mensur yüzlerce eserlerimiz bazı hakikatlerin göstergesi değil de nedir?

Esmâ-yı Nebî, **Siretü'n-Nebî**, **Mevlid**, **Hilye-i Nebî**, **Mucizat-ı Nebî**, **Gazavatü'n-Nebî** gibi eserlerin başlıkları bile, bu milletin klasik eserlerindeki mahiyeti dile getirmeye yeter.

İnançlarımız çerçevesinde kaleme alınan **Mahşer-nameler**, **Kıyamet-nameler**, **Şefa-nameler**, **Saiavat-nameler** ve benzeri, müslüman Türk'ün ruh dünyasını yansıtır.

Yukarıda da örneklerini verdiğimiz bazı türlerde görüleceği üzere, bu eserler sadece inançlar çerçevesinde kalmıyor, gittikçe çeşitleniyor.

Bir şair çıkıyor, insan hayatını insanın hangi yaşta hangi özellikleri gösterdiğini inceliyor ve "**Yaş-name**" kaleme alıyor.

Ölen bir insanın mezar taşında iki mısra ile hayat felsefesini ebedileştiriyor. Büyüklerine saygıdan ve sevgiden dolayı, unutulmasın diye "**vefeyat-name**" kaleme alıyor. Müellifin ve şairin objektifi her zaman ölümü görmez, bir başka sefer objektif bir deniz kenarını bir nehir kenarını anlatıyor, ortaya manzum veya mensur bir eğlence yerinin tasviri "çıkıyor, **surname** diyor; **Sevâhil-name** diyor. Bulunduğu yeri çok seven, doğduğu beldeye eşi ve benzeri bulunmayan bir belde diyor, **Belde-name** veya **Şeh-rengiz** kaleme alıyor.

Hülâsa menkabeler, **vekayi-nameler**, **ruz-nameler**, **hatıra nev'i eserler**, **tarif-nameler**, **şemâil-nameler**, **silsile-nameler**, **Fihrist-nameler**, **sefaret-nameler**, **seyehat-nameler**, **Tezkireler** vs. insan ve dolayısıyla toplum hayatıyla ilgili değil midir?

Marifet-name gibi ansiklopedik, **kıyafet-name** gibi insan mizac ve meşrebiyle ilgili, **satranç-nameler** gibi sembolik fakat hayatın içinden koparılmış türler edebî hayatımızın nasıl birer göstergesidir?

Hele tasavvufî türler?

Kırka yakın tasavvufî tür, insanımızın aşk, bilgi ve varlık anlayışını derüni yapısıyla ne güzel dile getirir. Yunus'un ilâhileriyle Hacı Bayram-ı Veli'nin nutuklarıyla, Mısıf'nin devriyeleriyle, Kuşadalı İbrahim Halveti'nin mektuplarıyla bir gönül alemine nasıl girilmez?

Görüldüğü üzere, edebî eserlerimizin bir bütün olarak muhteva yönünden incelenmesi ve edebiyat tarihinin muhtevaya göre yeniden tasnifi gerekmektedir. Bu problem sadece dünün problemi değil, bugünkü edebiyatımızın da problemidir. Fakat geçmişin değerlendirilmesi yapılmadan bugünün edebiyatı hakkında olgun kararlar verilemez. Meseleye sadece Türkiye Türklerinin edebiyatı gözüyle bakılması da doğru değildir. Doğu Türkistan'dan Viyana'ya

ve Kırım'dan Kerkük'e kadar bütün Türk dünyasının meydana getirdiği edebiyat bir bütündür. Bu bütünlük çerçevesinde edebiyatımız, hem derinliğine hem de genişliğine incelendiği takdirde anlaşılabilir. Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun da belirttiği üzere " gerek halk ve gerekse klasik edebiyat mahsullerinin bilhassa muhtevaları itibarıyla tesbit ve tasnifleri mukayeseli biçimde yapılabildiği takdirde, edebiyatımızın ne derece mütenevvi ve zengin olduğu açıkça görülecektir. Böylece, halk ve klasik edebiyatımızın müşterek hususiyetlerinin daha iyi tezahür edeceği ve tabii olarak edebiyatımızın bir bütün olduğu hususunun teşvik edilebileceği, ayrıca dünya edebiyatı müvaccesinde değerinin ve yerinin daha iyi anlaşılacağı alenen görülecektir." İnanıyoruz ki, bütün dünya edebiyatı incelense, bizdeki edebi tür genişliği diğer milletlerde görülmecektir. Tanzimat'a kadar yazılan edebi türlerin sayısı dörtyüzden fazladır. Bu sayı Türk dünyası bir bütün olarak ele alındığında daha da artacaktır.

Burada şu hususu da hemen belirtelim, Yalnızca, şekli esas alan edebî değerlendirme, bizleri yanıltacaktır. Mesela, kaside bir şekildir. Fakat bu şekle bağlı pek çok tür mevcuttur. Bu husus, Mesnevi ve diğer şekiller için de böyledir. Halbuki edebi eserlerde şekil bir vasıta, Elbise gibi. Elbise her an değişebilir, değiştirilebilir. Modaya göre, renk ve desene girer.

Biz, edebi türlerin bir sancıdan bir ihtiyaçtan, bir zevkten. . . ortaya çıktığına inanıyoruz.

Yazımızın başında belirttiğimiz gibi, edebiyat tarihi anlayışımız değişmelidir. Şahsî ve temelsiz tasniflerden vazgeçilmeli, halk edebiyatı, divan edebiyatı, tanzimat edebiyatı gibi kavramlar yeniden gözden geçirilmelidir. Bu tabilerin temelinde bir kültür farklılığı ve sınıflaşma yatmaktadır. Halbuki Türk-İslâm kültürü, geçmişten bugüne kadar sınıfsız bir topluluğunun yarattığı mükemmel bir terkiptir. Bu kültür bir helezonun içinden fırlatılmış edebiyete giden altın bir oka benzer. Tanzimatla birlikte Batı tesirinde kalan bir avuç müclifin

karşısında, geleneği devam ettiren büyük bir kitle edebiyat tarihi araştırmalarında göz ardı edilirse, bu insafsızlık olur. Ok, hedefinden sun'i olarak saptırılır.

Netice olarak bizde herşeyden evvel, zümreleşme diye bir hadise yoktur. Bu tabirin arka planında sınıflaşma gerçeği yatmaktadır. Ve yine bizde, batıda olduğu gibi yöneten ve yönetilenin demokratik yapısı istisna edilirse, yüksek zümre, alçak zümre şeklinde bir sosyolojik farklılaşmadan söz edilemez.

Edebî eseri parayla da yazdıramazsınız. Edebî eser, zevk-i selim sahibi kişilerce yazılır. Hadise tamamen estetikdir. Karacaoğlan ile Baki arasında sadece estetik nüans vardır. Fakat bu iki zat, iki ayrı kültürün insanı değildir. Söz konusu nüans yahut kültür birliği mevzuu sistematik konu tahlilleriyle alenen ortaya konabilir. Çıkacak olan netice, her iki şairin temelde aynı his, heyecan ve ruha sahiptir. İşte bu netice gerçek edebiyat tarihinin mahsulüdür.

Bütün bu problemleri göz önünde bulundurmadan kalıplaşmış ve temelsiz görüşlerle edebiyat tenkidi yapmak, kuru bir emektir kanaatindeyiz.

TASARRUFLA İLGİLİ ATASÖZLERİ

- * Ayağını Yorganına göre uzat.
- * Abanın kadri yağmurda bilinir.
- * Ak akçe kara gün içindir.
- * Bol bol yiyen bel bel bakar.
- * Damlaya Damlaya göl olur.
- * Ekmeden biçilmez.